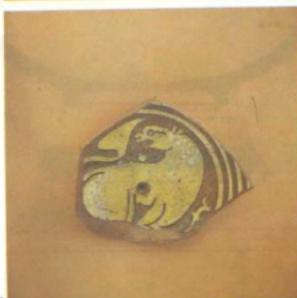

1

2

3

4

1. (7475 / 2530) Θήβα. Κεντρικό θραύσμα κεραμεικού που περιλαμβάνει το δακτύλιο εδράσεως. Όψη: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 1). Ύλη ερυθρό. Επένδυση λευκή μέσα κι ξένω. Διάκοσμος ξεστός. Θέμα λαγός. Υάλωση μολυβδώνυχος υποκίτρινη προς γαλαζοπράσινη, ρυγμώδης και σε διάβολο χωρίς ρυμύδες στην έξω επιφάνεια. Πρόκειται για σύγχρονο του τέλους του 12ου ή του 13ου αιώνα.

2. (7481 / 2536) Θήβα. Κεντρικό θραύσμα κεραμεικού που έχει στην έξω όψη σφρήλατο μοναστόδυο εδράσεως. Όψη: Γεωμετρική μορφή. Ύλη ερυθρό. Διάκοσμος ξεστός. Υάλωση μόνο στο εσωτερικό, μολυβδώνυχος κίτρινη ρυγμώδης. Πρόκειται για κεραμεικό του 12ου ή 13ου αιώνα.

3. (7482 / 2537) Θήβα. Σκύφος, κεντρικό θραύσμα. Όψη: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 3). Ύλη ερυθρό με ξένες εγκλείσεις. Επένδυση λευκή μέσα κι ξένω. Διάκοσμος ξεστός: Βρυχόμενος λέων που στρέφεται προς τα πίσω την κεφαλή. Υάλωση στο εσωτερικό μολυβδώνυχος κίτρινη διαφανής προσανίζουσα. Πρόκειται για εγκόλπιο άριστης τέχνης που παρεί το θαυμάσιο στυλιζέρισμα έχει μια προφανή νατουραλιστική διάθεση.

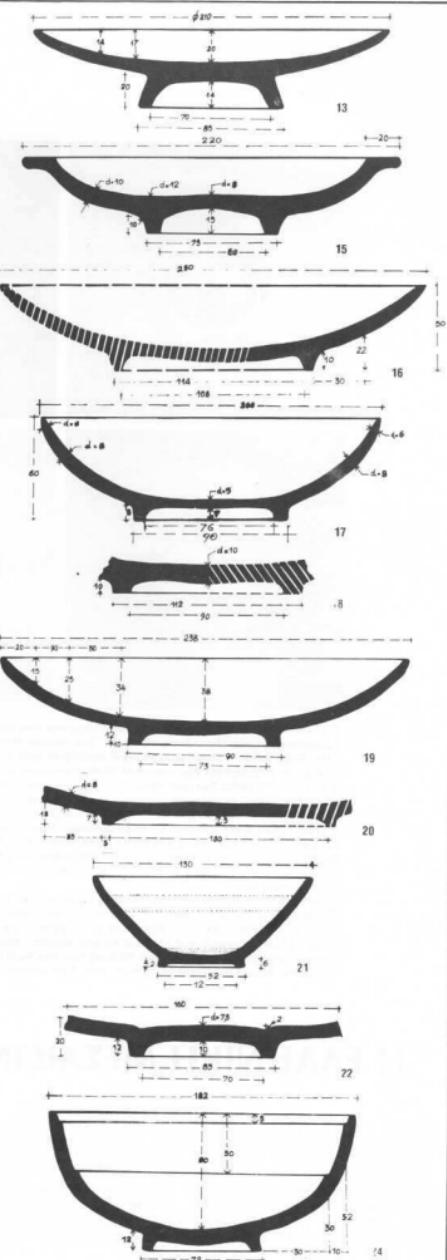
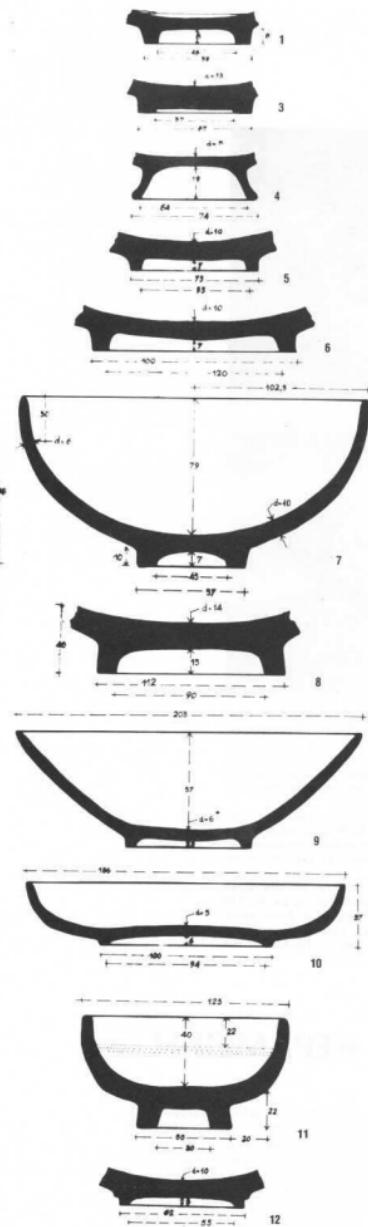
4. (7480 / 2535) Θήβα. Σκύφος, κεντρικό θραύσμα που περιλαμβάνει στην έξω όψη του τον, υπό μορφή διατομής κέρατους σινός, δακτύλιο εδράσεως. Όψη: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 4). Ύλη ερυθρό με ξένες εγκλείσεις. Επένδυση λευκή μέσα κι ξένω. Διάκοσμος ξεστός. Θέμα: Λαγός εντός πεδίου με στυλιζαρισμένους κλάδους και μισοφοίνικες. Υάλωση μολυβδώνυχος ελαφρώς κιτρινίζουσα. Είναι αξόνορόστεκτη η φιλοπατήγματα διάθεση του, που θυμίζει το Φατιμιτικό πρότυπο των πλακών των Αγίων Θεοδώρων της Πλατείας Κλαυθμώνος. Είναι κεραμεικό του 12ου με 13ο αιώνα.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Πέρασε πια η εποχή των μεγάλων αμφιβολίων για τη σημασία του βυζαντινού πολιτισμού και τα μέγεθος της συμβολής του στην παγκόσμια πνευματική δημιουργία. Υστερά από τόσες έρευνες, έγινε πια συνειδηση, πως οι Έλληνες, ως επιθέτως στην αρχή και μετά ως κυβερνήτες του τε-

ράστιου πλοίου που λεγότανε Βυζάντιο, με ούριο άνεμο αλλά και σε καταγίδες στα χίλια και πάνω χρόνια της ποντοπορίας τους κατόρθωνταν να το λιμενίζουν σε ασφαλές λιμάνι, για να καρπωθούν αυτοί και ο κόσμος όλος τα τεράστια κέρδη της μεγάλης τους περιπέτειας. Τα κέρδη

αυτά δεν ήταν μόνο οικονομικά, αλλά απλώνονταν σ' ένα ευρύτατο φόρμα του πεδίου των τεχνών, των γραμμάτων, των επιστημών. Η φιλοσοφία, η λογοτεχνία, η νομική, η αρχιτεκτονική, η ζωγραφική, η υφαντική, η χρυσοσολία, η κεραμεική κλπ. ιδιαίτερα ευνοήθηκαν στη διάδοση

των αιώνων. Γνωρίζουμε ότι ο Μέγας Κωνσταντίνος, μεταξύ των 36 συντεχνιών της οποίες ευνόησε, περιέλαβε και αυτήν των αγειοπλάστων και αυτό ήταν όλο. Αντίθετα, τη μεγαλύτερη εύνοια προς τους κεραμοπλάστες και την παραγωγή τους έδειξε το Ιολάμ, όπου επειδή το Κοράνι απαγόρευε τη χρήση σκευών από πολύτιμα μέταλλα, τα κεραμικά ήταν τα κατ' εξοχήν αγγεία της αυλής και της αριστοκρατίας, στολίζοντας τα τραπέζια των περιεύσσων και των χαλιών.

Το Βυζάντιο υπήρξε τεράστια αυτοκρατορία: «Ηρέ βαρίς που Εκεινώντας από την Κεντρική Ευρώπη έφερε πέρα από την Κολχίδα και από εκεί μέωρα την Ασία, στην Αίγυπτο και στις δυτικές ακτές της Μεσογείου, πέρα από τις οποίες εξεύσασε ομηρινήτικη ενδιώσχωρα». Οταν λοιπόν μιλάμε για Βυζαντίνη κεραμική, πρέπει να Εκθετήσουμε σε ποιά κεραμική, ποιας περιοχής της ακανούντας αυτής αυτοκρατορίας αναφέρομαστε.

Γ. Α. Νικολακόπουλος

Πολιτικός Μηχανικός

Ήταν τόσο εκτεταμένη η Βυζαντίνη αυτοκρατορία και τόσο διαφορετικές οι αισθητικές αντιλήψεις που ισχούν στις διαφορετικές περιοχές της, ώστε είναι απαραίτητη αυτή η διασάφιση. Είναι ορθό ότι θέβασε σε θυμήσιμοις τις διάπειρες αρχαιολογικού όπως André Grabar ή ο Otto Demus πιστεύουν πως η μεγάλη γενική βυζαντίνη τέχνη αναπτύχθηκε στην Κωνσταντινούπολη (Β. βιβλιογραφία). Πιστεύων όμως, ότι η άποψη αυτή δεν ευαπειτεί για την κεραμική, αφού είχαν ήδη τότε φωνεύει έλληνικά μεσαιωνική κεραμική ποιότητας, Για επιβεβαίωση ως αναφερόμενος σ' όλες σχεδόν τις μέχρι τότε σχετικές δημοσιεύσεις. Σ αυτές, αφ' ενός προβλαμμούνται αγγεία που ανακαλύφτηκαν στην Κωνσταντινούπολη και σε αστικές περιοχές του Βυζαντίου και αφ' ετέρου όλου που βρέθηκαν στο χώρο της φτωχωτικής ή της νησιωτικής Ελλάδας, ώστε να μπορεί η μετάτηση να γηγείται στα συμπέρασμά του συγκρινόντας τα.

Έξκλινα μητρές τη νακοίνων των Pottier και Reineach¹ για τα ευρήματα στην νεκρόπολη της Μύρινα το 1886. Τη διαδεκτήκαν διάφορες δημοσιεύσεις αλλών ερευνητών, ιδιαίτερης σημασίας, όμως (κατά χρονολογική σειρά παρουσιάζονται στις υποσημειώσεις) των Wiegand και Shredel² για τα ευρήματα της Πρίντις, του De Boeck³ για τα θερινώντας κεραμικά του Καυκάσου και τη Κρήτης, του Doerfler⁴ για τα ευρήματα της Τροίας και του Ιλίου και του H. Wallis⁵ για τα κεραμικά που βρέθηκαν στην Κωνσταντινούπολη. Από τον Wulf⁶ δημοσιεύτηκε ο κατάλογος των Βυζαντίνων κεραμεικών του Βασιλικού Μουσείου του Βερολίνου, από τον Eversoll⁷ ο καταλόγος των βυζαντίνων και ανατολικών κεραμεικών του Μουσείου της Κωνσταντινούπολης. Όπως αετες οι δημοσιεύσεις συνέβαλαν σημαντικά στη γνώση για τη βυζαν-

τινή κεραμική. Για ελληνικά κεραμεικά πρώτη δημοσίευση έγινε από τους Dowkins και Doro⁸ της Βρετανικής Σχολής Αθηνών το 1910-11 και αναφέρεται στα δηθύνων ευρήματα των ανασκαφών της Σπηλής Μεσολάθρης μικρές ελληνικές εργασίες, του Κεραμόπουλου⁹ για αγγεία της Θηβαίας, του Φιλοδελφέως¹⁰ για αγγεία της Πλακιάς Κορίνθου και του Σωτηρίου¹¹ για ανασκαφική εργασία που έγινε το 1921-22 στο ναό του Ιωάννου του Θεολόγου στην Έφεσο και δημοσιεύτηκε το 1914. Διατυπώχως, την εργασία αυτή σταμάτησε απότομα η Μικρασιατική Καταστροφή. Και οι τρεις αυτές δημοσιεύσεις έχουν γίνει με μορφή γνωστοποίησης, ότι ανακαλύφτηκαν και βυζαντίνη κεραμικά κάπου, χωρίς όμως να δινούνται πληροφορίες από εκείνες που είναι απαραίτητες για τη μελέτη ενός τέτοιου αρχαιολογικού υλικού. Ακολούθησαν δύο ανακανώσεις του Talbot Rice¹². Η πρώτη αναφέρεται στις ανασκαφές στην Κωνσταντινούπολη το 1926-29, ενώ η δεύτερη είναι μελέτη επάνω στην εν γένει βυζαντίνη κεραμική. Με τη μελέτη αυτή συνέβαλε ο Talbot Rice στην χρονολογική τοποθέτηση των διαφόρων κατηγοριών της κεραμικής, όπως τα διαχώριστα κατά ομάδας, δίνοντας τη βάση για το έκτιμα μιας διεσδικής ανάλυσης των προβλημάτων της μελέτης του βυζαντίνου αγγείου. Ακολούθως η ανακύκλωση του John¹³ για τα μεσαιωνικά κεραμικά που ανακαλύφθηκαν στο Pilgrim's Castle Attil της Πολιούτσινης και κυρίως για εκείνα που είχαν υδάνθη και ζυγωρικό διάδικτο με πλείς και καστανό διαφόρων τόνων, που κάποτε πλουτίστηκαν με κίτρινο και κόκκινο. Κατόπιν ήταν η μελέτη του Waage¹⁴ για τα ρυμικά και βυζαντίνη κεραμεικά με καροτερούχο υλικόν που δρεθήκαν στην Κορίνθο και ήταν όμως με αυτά που είχε δημοσιεύει ο John¹⁵. Τα ονόματα «πρωτο-μαγιδιλικά» και έγινε από αρχές διαμόρφωσης μεταξύ αυτού και του G. Liverani (Bl. Suite origini della maiolicina Italiana, Faenza XXV, 1937). Αξιοσημείωτη υπήρξε και η ανακοίνωση της M. A. Franz¹⁶, που αναφέρεται στα μεσαιωνικά κεραμεικά μας, που δρεθήκαν στις ανασκαφές της Αρχαίας Αγοράς Αγρινίου¹⁷. Ακολούθησαν δημοσιεύσεις του Ingholt¹⁸ για τα ευρήματα των ανασκαφών στα Ηαμά, την Woolley¹⁹ και του Leper²⁰ για τα ευρήματα του Al Minā. Τέλος, η Eversket²¹ ενδιβάρησε φρέσκα εργασία του R.B. Stevenson²² για τα ευρήματα στο Μέγα Παλάτιο και του T. Mogabgab²³ για την Αμμοχώστου. Αυτό όμως που αποτέλεσε το βεβαίως διλούν των μεταγενέστερων μελετών είναι η εργασία του C. Morgan²⁴ για τα μεσαιωνικά κεραμεικά της Κορίνθου. Αναλειπει το πρόβλημα της ταξινόμησης και της χρονολόγησης των διαφόρων φύλων της μεσαιωνικής κεραμικής. Διατυπώχως, χρονικά περιορίζεται σε τεσσεράκια με πέντε αιώνες, δεδομένου ότι τα ευρήματα χρονολογούνται από τον 9ο ως το 14ο αιώνα. Είναι δε η πρώτη εργασία που μελέτα τα μεσαιωνικά κεραμεικά υλικό ατίθεσων, από την κυρίων Ελλάδα, καθώς και έργα καστορεύουσαν αιλαύσεων, τη αυτή και ακόμα αντιτερπή ποιότητας, από τα άμυνα κεραμεικά του Pilgrim's Castle Attil, της Ηματία του Al Minā κλπ., που τοσο πρόβληματα έχουν δημιουργήσει και συνεχίζουν να δημιουργούν στους ερευνητές.

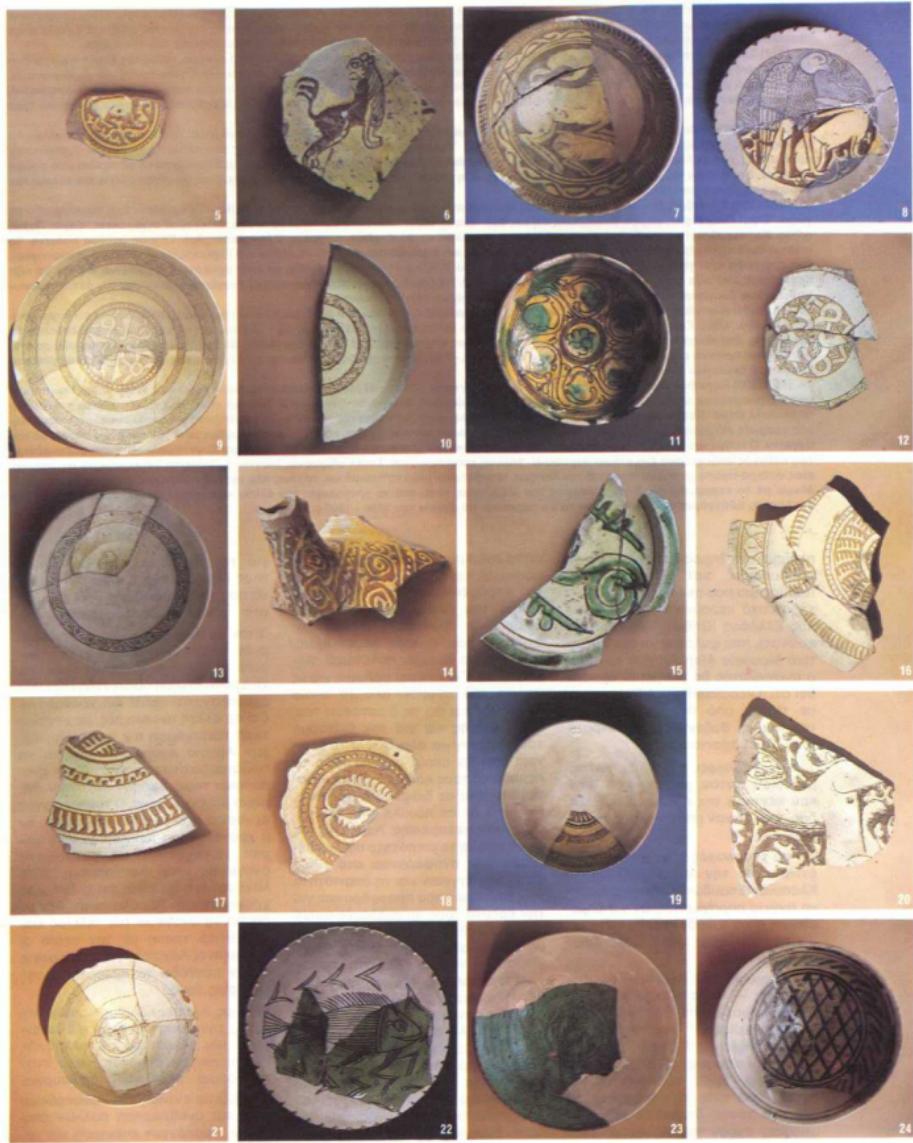
Στη συνέχεια η διερεύνηση τη μεσαιωνι-

τής μας κεραμεικής δε σταμάτησε μεν, υπήρξε όμως πενιχρή και περιοριστήκε σε δημοσιεύσεις μικρού ενδιαφέροντος αν εξαιρέσουμε τις ανακοινώσεις του A. H. S. Megaw²⁵, της T. S. Mackay²⁶, του Γ. Nikolakopoulou²⁷. Χάρη στις πρωτωποίκες μου διερευνήσεις εδραιώνεται όλο και περιορίζεται η πεποίθηση μου ότι σημαντική κεραμεική τέχνη δεν αναπτύχθηκε μόνο στην Κωνσταντινούπολη αλλά και σε θέσεις της κυρίων Ελλάδας. Στην Κορίνθο, στην Αθήνα, στη Σπάρτη, στη Θεσσαλονίκη, στη Θήβα και θερινός σε αρκετές ακέραιες έχουν αποκαλυφθεί μεσαιωνικά κεραμεικά δημοσιεύματα που παραμένουν όμως ακόμα άγνωστα αφού δεν έχουν μελετηθεί ή έχουν πολύ πλημμύρων. Η μεσαιωνική κεραμεική της κυρίων Ελλάδων, που ενώ είναι πραγματικά ωρια, μα από τις ωραιότερες και πρέπει να βερεύεται μαζί με την λοιπή Βυζαντινή και την πινακοθεραπεϊκή από πρόδρομος της νεότερης ευρυπολιτικής κεραμεικής, παραμένει σε μεγάλο μέρος, ανεξέρευντη, σχεδόν αγνώστη. Οι γνωστοί μας πάνω στη μεσαιωνική κεραμεική ξεκίναν σχεδόν μόνο από τον 7ο αιώνα και ούτε ένα μουσείο δεν αφερώνει σε αυτήν, ενώ μπροστάμε να έχουμε μοναδικό στον κόσμο μουσείο με τα ευρήματα της Κορίνθου, της Σπάρτης, της Ολύμπου, της Θεσσαλονίκης, του ναυαρινού της Πελαγονήσου, των Θηβών, της Ρόδου κλπ. Είναι δε τόσο πενιχρή για παγκόσμια βιβλιογραφία, τόσο λίγες οι μελέτες, πάνω στη βυζαντίνη κεραμεική, ώστε θα ήταν δυνατό να ξαναγράφομε απήμερα, με την ίδια επιτυχία — 50 χρόνια μετά — εκείνα ακρίβως που ο Bernard Rackham το 1930 έγραψε στην εισαγωγή του βιβλίου του D. T. Rice: «Το Βυζαντίο είναι ένα όνομα που έχει γραφεί πάνω από μια μη χρονογραφημένη περιοχή του χώρα της κεραμεικής ιστορίας». Βέβαια, υπάρχει η ογκώδης εργασία του C. Morgan²⁸. Διατυπώς όμως, λόγω του πολέμου δημοσιεύτηκε με όχι σούντιμη μέση επρεπείας. Ετοιμά, συνάν ο αναγνώστης, δύο φαντασία και αν έχει, δεν είναι δυνατό να αντιτελειψη περὶ τίνος ακρίβως πρόκειται. Οι εικόνες είναι λίγες και αστράμευτες, τα σχέδια δια έχουν κλίμακα. Είναι αδύνατο να αντιτηρήσει κανείς την πραγματική μορφή ενός βυζαντίνου κεραμεικού, που σπάτεται σε συνδυασμό σχεδίων, χρωμάτων και σκιών, από τις αστράμευτες εικόνες. Επίσης, δεν έγινε ρήρη των δυνατοτήτων που προσφέρουν οι θετικές επιτομής, δηλαδή της ανάλυσης των αργάνων των αγγείων (πραγματικά έγινε μια φασματική ανάλυση σε απλό εγχάρακτο τύπο, στα εργαστήρια του Amherst College και των αργάνων των διαφόρων γνωστών κοιτασμών της αργάλου αγγείων γνωστή προέλευσης, ώστε να γίνεται δυνατή η αναγνώριση της καταγωγής τους).

Το ίδιο ισχει και για τον καθορισμό της σύνθετης των υλικώματ και των χρωμάτων των (αντίθετα τα αρχαία ελληνικά και τα ρυμικά) κεραμεικά δε χάνονται από δοθών με αστράμευτες φωτογραφίες γιατί δε σπηλαίονται στην πολύχρωμη και τους τόνους).

Το άρθρο μου αυτό αποτελεί σταχυδόηγη από εκτεταμένη μελέτη που έχω ήδη τελείωσε με τον ίδιο τίτλο. Επειδή όμως μια τέτοια μελέτη είναι δυνατό να περιοριστεί στην γνώση για την περιοριστεί στα

5. (7510 / 2565) Θήβα. Σκύφος, κεντρικό βράχιομα, περιλαμβάνει το μεγαλύτερο τμήμα του δακτύλου εδράσεως. Όψη: Γεωμετρική μορφή, (διαστάσεις ως εικ. 5). Υ�λή ερυθρά με ζένες εγκλείσεις. Επένδυση λευκή μέσα κι έξω. Διάκοσμος έστος. Θέμα: «Ελαφός (που έχει καταστραφεί η κεφαλή) μέσα σε στυλάρισμανές φυλλώσεις. Το σύνολο περιβάλλεται από κυκλική στεφάνη η οποία με τη σειρά της περιβάλλεται από περιβάρισμα από ορθογωνικές χάρτρες».
6. (7476 / 2531) Θήβα. Δύο περί το κέντρο βράχιοματα πινακιού συγκολλημένα μεταξύ τους. Στην Εμβετηρική τους πλευρά υπάρχει δακτύλιος εδράσεως ορθογωνικής διατομής. Όψη: Γεωμετρική μορφή, (διαστάσεις ως εικ. 6). Υλή ερυθρά. Επένδυση λευκή και στις δύο πλευρές. Διάκοσμος έστος και εγχάρακτος. Θέμα: Πάνθηρ που στρέφει τη κεφαλή προς τα πίσω. Έχει το χαρακτηριστικό ότι μέρος του σωμάτος του είναι ξεστό και μέρος εγχάρακτο, μέθοδος που ιδιαίτερως το τονίζει. Υάλωση μολυβδούχος κίτρινη που κάνει να προβάλλεται το ξεστό θήρας ως οκούρο καστανό. Πρόκειται για κεραμικό του ενδιάμεσου ρυθμού του 12ου αιώνα.
7. (7474 / 2104) Κόρινθος. Σκύφος, τρία συνεχόμενα τεμάχια που αποτελούν τα 2/3 του όλου. Το υπόλοιπο έχει συμπληρωθεί με γύψο. Όψη: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 7). Υλή ερυθρά. Επένδυση λευκή και στις δύο πλευρές. Διάκοσμος έστος. Θέμα: Λέων ο οποίος έχει επικάθιστει δορκάδος και την κρατεί με τη μηρυφότητα του πόδια. Είναι μια βαυματόρη πορειούσα που παρί την απότομη της εκτελέσθης της δίνει τέλεια αισθήση της ρώμης του λεόντου και της υποτογής της δορκάδος. Το θέμα συνινημένο στη μεσοανατολική ελληνική κεραμική, συναντάται σε Falimild ή σε Sultantepe κεραμικά στο οποίο μάλιστα έχει διαπιστωθεί εκάμιο το πρώτο διδόξεο. Είναι όμως αδιστρόσκοπο, ότι ο μεσοανατολικός μοις καλλιτεχνής δεν αποβλήθηκε στην οπενίστωση σκηνών καταστρόφης δύντας από το Βασιλικό της ζωής, έξιντης άλλωστε προς τη φιλοσοφία του, αλλά σε μία εκδήλωση επιθέλων της Ρώμης και ανατίναξης των αδυνάτων.
- O. C. Morgan, βαυματόρη διεξέθατο το θέμα στη εποχή αερ. 164, εικ. 142, όπου έγινε προσθέτων σε δύο περιποίησης αναφέρει ότι, με την πάροδο των ετών επάνω τη διαδρομή του 12ου αιώνα δεν παρτερράθηκε μόνο με απλοποίηση, υπό το νόμα της πραξικότητας της εργασίας που αφίνει να νονθεί ο εργατικός, αλλά με πραγματική καλλιτεχνική αρμονία που οδήγησε σε μια βαυματόρη επρεσονιστική απεικόνιση, δύο διαστάσεων, απαλλαγμένη από κάθε περιττό. Πάνω σε μονόρυθμο βαθός καστονίου κάρυτο, χωρὶς κανένα διάκοσμο, μια βαυματόρη εκφραστική οικήν περιλαμβείσει σε ένα απλουστεύμενό περιβώριο. Το θέμα μπορεί να έχει άρθρο πέρα την Ανατολή, ο φιλαρμονέας όμως αυτός καλλιτεχνικός τρόπος, δια μέσου του ανώνυμου καλλιτεχνικού ελληνικού αισθήματος, έδωσε εικόνες γεγέντες απλότητας, μέτρο και ιορωτρία με ένα πνεύμα καθοριστικής επιβάρυνσης.
8. (100 / 1297) Κόρινθος. Σκύφος αστράφοντος που αντιτοιχεί στο 1/3 του όλου μεταξύ του οποίου περιλαμβάνεται και το 1/2 του δακτύλιου εδράσεως. Το υπόλοιπο έχει συμπληρωθεί με γύψο. Όψη: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 8). Υλή ερυθρά. Επένδυση λευκή και στις δύο πλευρές. Διάκοσμος έστος. Θέμα: Αετός και αστράφοντας κλόδων. Το σύνολο της οικήν αποτελεί ένα ευρύτατο εγκύλιο που περικλείεται από κυκλό. Υάλωση κίτρινη. Πρόκειται για θέμα της Ρώμης και ανατίναξης των αδυνάτων.
9. (7431 / 2486) Θήβα. Σκύφος, τρία συνεχόμενα βράχιοματα συγκολλημένα μεταξύ τους, απαρτίζουν σχεδόν το 1/2 του αιώνα. Όψη: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 9). Υλή ερυθρά. Επένδυση λευκή και στις δύο πλευρές. Διάκοσμος εγχάρακτος (Finestyle). Κατά μήκος του χείλους και μεταξύ του διογκώνεται κύκλων, στεφάνη διάκοσμημένη με περιπλόκες στο κέντρο, επι πολλά του βάθους υπάρχει κυκλικό εγκύλιο με διάκοσμο από αραβούργυμα με διασυνδετικό σχέδιο (Interlace). Υάλωση χρώμου με ελαφρή χροιά προς κοκκιά. Πρόκειται για κεραμικό του 12ου αιώνα.
10. (91 / 1300) Κόρινθος. Βράχιομα πινακιού που αποτελεί το 1/2 του όλου. Όψη: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 10). Υλή ερυθρά. Επένδυση λευκή και στις δύο πλευρές. Διάκοσμος εγχάρακτος. Στο κέντρο εγκύλιο με απειράς και κυκλώπιο σχέδιο, που περιβάλλεται από κυκλό. Μεταξύ του εγκύλου και κείλους, στεφάνη που αποτελείται από δύο μογκεντράς κύκλων και διακοσμείται από περιπλόκες. Υάλωση ρυθμού του πρώτου δεκάτερου τούρου του 12ου αιώνα.
11. (77 / 790) Κόρινθος. Τελείωσης οικών που ανήκει σε δεύτερο τέταρτο του 12ου αιώνα. Όψη: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 11). Υάλη δεμποτόρχους. Επένδυση λευκή από δύο πλευρές. Διάκοσμος εγχάρακτος. Στο κέντρο εγκύλιο με ποντίκης και λεύκαινας διπλής τέχνης του αιώνα που απεικονίζεται από τέσσερις ορμόκεντρες στεφάνες. Στη συνέχεια έξι μοσφονίκες ή πλευρές που έχουνται από κακλόδημη διακομητική αφερτιά. Το σύνολο περικλείεται από τέσσερις ορμόκεντρες στεφάνες τοποθετημένες κάτιν από το περιβόλιο κοντά στην ένωση του με το πιθήνευτο. Υάλωση κίτρινη με διεπουμένες πρόσθιες στηλικής πινελίας. Πρόκειται για στογή ζωγραφίσμενο - εγχάρακτο, της θευτήρης ομώνας. Η ψηφρογράφη διακοσμήση είναι πάντα πρόσθια. Έχει κατοσταθείσει στο δεύτερο μέρος του 13ου ή στην πρώτη 1/4 αιώνα.
12. (7517 / 2572) Θήβα. Σκύφος, βράχιομα κεντρικού που στην έπι περιπέται το ωπάκτιο δακτύλιο εδράσεως ορθογωνικής διατομής. Όψη: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 12). Υλή ερυθρά. Επένδυση λευκή στις δύο πλευρές. Διάκοσμος εγχάρακτος. Κεντρικό εγκύλιο με ποντίκιδες και λεύκαινας διπλής τέχνης του αιώνα που απεικονίζεται από τέσσερις ορμόκεντρες στεφάνες. Το σύνολο περιβάλλεται από περιπλόκες. Πρόκειται για κεραμικό που ανήκει σε δεύτερο μέρος του 12ου αιώνα.
13. (102 / 1285) Κόρινθος. Θρόνομα πινακιού, ιού που το 1/2 του όλου. Το λοιπό έχει συμπληρωθεί με γύψο. Όψη: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 13). Υλή ερυθρά. Επένδυση λευκή και στις δύο πλευρές. Διάκοσμος εγχάρακτος. Πέρι το μέσον του πιθήνευτος αστού που περιβάλλεται από στεφάνη με περιπλόκες. Υάλωση πρασινόβρυση με γύψο. Όψη: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 14). Υάλη ερυθρά. Διάκοσμος ψηφρογράφης από λευκή δρύιλο με γραμμές, σπιρές, κουκίδες, Σγύ-λαγκ απεικόνεσης επι του ερυθρού ώμωντος του αγαγού. Μόνο το κωνικό περιλαμβάνει έχει επένδυση κάθε σε όλο του τεύχος. Υάλωση μέσα και έξω κίτρινη. Είναι ένα βαυματόρη αγγείο (Slip Painted ware) του τελευταίου τετάρτου του 11ου αιώνα.
14. (89 / 1610) Κόρινθος. Τύμπανο λαογυνίου που περιλαμβάνει το πάνω ανοικτό κωνικό περιλαμβάνει και οιωνικότερη εκπομπή. Όψη: Γεωμετρική μορφή. Υάλη ερυθρά. Διάκοσμος ψηφρογράφης από λευκή δρύιλο με γραμμές, σπιρές, κουκίδες, Σγύ-λαγκ απεικόνεσης επι του ερυθρού ώμωντος του αγαγού. Μόνο το κωνικό περιλαμβάνει έχει επένδυση κάθε σε όλο του τεύχος. Υάλωση μέσα και έξω κίτρινη. Είναι ένα βαυματόρη αγγείο (Slip Painted ware) του τελευταίου τετάρτου του 11ου αιώνα.
15. (93 / 1293) Κόρινθος. Κρήτη. Βράχιομα πινακιού συνεχόμενα. Όψη: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 15). Υάλη ερυθρά με εγκάλισης ασθετοτολικής. Επένδυση λευκή στη μέση επιφάνεια και λίγη στην έξω περί το χείλος. Διάκοσμος ψηφρογράφης πρόσως και καστονάς επί λευκού κάρυτο. Στο περιβόλιο πρόσων τανία, αλλά σκουρόπτερη και αλλού ανοιχτότερη. Μεταξύ ποινής και περιθώριου καστονάς περιγράμμα. Είναι δε ανακούφισμένο με υδάλωση ενώ το κεντρικό περιβόλιο του 12ου αιώνα.
16. (7454) Θήβα. Τρία βράχιοματα συγκολλημένα. Όψη: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 16). Υάλη δεμποτόρχουμ καλά ψηφρήν. Επένδυση μέση έξω λευκή. Διάκοσμος ψηφρογράφης πρόσων και καστονάς και δύο εσωτερικώς, μογκεντράς κόσμηση μεταξύ δύο μωσαφινών. Ολα είναι με πρόσθιο χρώμα που περικλείεται από καστονάν περιγράμμα. Πρόκειται για κεραμικό με πρόσθια καστονάν διαδύναμο του 12ου αιώνα.
17. (7444 / 2499) Θήβα. Σκύφος, βράχιομα που περιλαμβάνει τη μέση κείλους και τους πραπεδούς τοιχούς. Δακτύλιον εδράσεως. Όψη: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 17). Υάλη ερυθρά. Επένδυση λευκή και 20 λιγότερα περί το χείλος πρας τα έξω. Διάκοσμος έστος και εγχάρακτος με κυκλικό κεντρικό εγκύλιο. Κατά μήκος του χείλους, μεταξύ δύο ορμόκεντρων κύκλων στεφάνη στοιλούμενη με μωλόνδρο. Υάλωση πρασινότερης.
18. (7501) Θήβα. Κεντρικό βράχιομα πινακιού που περιλαμβάνει στην έξω όψη τη μέση δακτύλιον εδράσεως ορθογωνικής διατομής. Όψη: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 18). Υάλη ερυθρά αργιλική καλά ψηφρήν με ζένες εγκλείσεις. Επένδυση μέσα, έξω λευκή. Διάκοσμος έστος. Θέμα: Στο κέντρο ζεύγος μισφονίκων που περιβάλλεται από δεύτερο ζεύγος μεγαλυτέρων. Υάλωση μολυβδούχος διαφανής κίτρινης

νη, που μέσα από αυτή φινονται οι εγχαράξεις σκούρες καστανές. Πρόκειται για κεραμεικό ξεστό - εγχάρακτου που σώζεται μόνο το κεντρικό εγκόλπιο. Μέσα του 12ου αιώνα.

19. (101 / 1306) Κόρινθος. Θραύσμα πινακίου που αντιποιείται στο 1 / 7 του όλου. Το υπόλοιπο έχει συμπληρωθεί με γύψο. Οψή: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 19). Υλή ερυθρά. Επένδυση λευκή και στις δύο πλευρές. Διάκοσμος ξεστός εγχάρακτος με ξεστό εγκόλπιο και περιπλοκάδες. Υάλωση κτίρινη. Ανήκει στην κατηγορία των incised scarffito medallio style. Κατοικεύεται τον 12ο αιώνα.

20. (112) Σικιών. Θραύσμα πινακίου. Οψή: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 20). Υλή αργιλική ερυθρά, επένδυση λευκή και στις δύο πλευρές. Διάκοσμος ξεστός. Κεντρικό θέμα: Λέων επικαθιμένος ζώων που έχει κατασβεί. Διατυπώσεις μόνο ή θυασιωτή του ουρά φινέται Το υπόλοιπο μέρος του πινάκου έχει διακοσμηθεί με κλάδους και φύλλα. Είναι αδιόρθωτός το απλός, λαϊκός μπορεί να υποτομηγεί, τρόπος της εκτέλεσης του βαυμάδου αυτού διάκοσμου, που το πηγαίο της έκφρασης του εντυπωτικός. Πρόκειται για κεραμεικό του 13ου αιώνα.

21. (7432 / 2487) Θήβα. Νέτες Βράυσματα σκύφου συγκαλόμενα μεταξύ τους, σχηματίζουν τα 3 / 4 του όλου. Το υπόλοιπο έχει συμπληρωθεί με γύψο. Οψή: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 21). Υλή ερυθρά. Επένδυση λευκή και στις δύο πλευρές. Διάκοσμος εγχάρακτος, κατό μήκος του χείλους τανιά μεταξύ δύο σύμβολων κύκλων παραλλήλων προς το χείλος, είναι διακοσμημένη με σχέδια υπό μορφή κερατών. Στο κέντρο του πινάκου εγκόλπιο κυκλικό. Υάλωση κτίρινης και στις δύο πλευρές. Ανήκει στο Developed Style του τέλους του 11ου ως την αρχή του 12ου αιώνα.

22. (92 / 1302) Κόρινθος. Πινακένδυνα τερμάτια πινακίου που εκπροσωπούν περίποια το 1 / 3 του όλου. Το υπόλοιπο έχει συμπληρωθεί με γύψο. Οψή: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 22). Υλή ερυθρά. Επένδυση λευκή μέσα κι εξω. Διάκοσμος εγχάρακτος. Θέμα: Πάχυς ιχύων. Καταλαμβάνει τον πινάκον του πινάκου και περιβάλλεται από διπλή σειρά σχεδίων σχήματος (Worfokoktailo). Υάλωση σκούρη πρόστιν. Το πινάκον αυτό είναι αδιόρθωτό. Έχει τον ίδιο διακοσμού με αυτό που δημοσιεύεται ο C. N. Johns του Pilgrim, πν. Klix, σχ. 2 (η αντιπαροφάρα που στη γύρη έχει γίνει κακός). Πρέπει να έχει διπλή σειρά V, η οποία του ζήνους πρέπει να είναι σχισμένη στη μέση και έπειτα να είχε περιβοριό. Ανάλογο είναι και πινάκος που δημοσιεύεται ο F.O. Wagstaff. Πρόκειται περί κεραμεικού με εγχάρακτο διακοσμού του ανεπυγένευν ρυθμού του δεύτερου τύπου του 12ου αιώνα.

23. (79 / 1304) Κόρινθος. Τρία συγκενδύνα συγκαλόμενα στραμμάτα πινακίου που συνθέτουν το 1 / 3 του όλου. Το υπόλοιπο έχει συμπληρωθεί με γύψο. Οψή: Γεωμετρική μορφή. Περιφερειών του χειλούς υπάρχει γηλήσι φύλλο ανά 10 - 15 χιλιοστά. Υλή ερυθρά με σωθεστολικής εγκλίσεις. Επένδυση λευκή και στις δύο πλευρές. Διάκοσμος εγχάρακτος. Στο κέντρο Εραλδικός αετός με στραμμένη την κεφαλή οριστρό. Υάλωση πρόσληξης επεκτείνεται στην πίσω ώρη 5 - 7 χλ. από το χείλος. Είναι κεραμεικό του ανεπυγένευν ρυθμού του δεύτερου τύπου του δεύτερου τάπτωτου του 12ου αιώνα.

24. (75 / 1295) Κόρινθος. Θραύσμα σκύφου που οποιους ανθίζονται τα 3 / 4 του όλου, το υπόλοιπο έχει συμπληρωθεί με γύψο. Οψή: Γεωμετρική μορφή (διαστάσεις ως εικ. 24). Υλή δερματώνων, καλά φυτεμένη. Διάκοσμος υγραρμός με βαθός καυστόν χρώμα, πράσινο χαλκού και πορτοκαλί. Θέμα: Κάτι μήκος του περιβώπου δύο παραλλήλων σκούρες καστανές στερέφανες, στη συνέχεια γαλαζοπράσινες λαξεύσεις παραλλήλων γραμμές και μετά ζεύγων παραλλήλων στερεανών, σε οικούρο καυστόν χρώμα, που δριπούνται ακριβώς μετά τον οριζόντιο αναδρόμιο του ογκού. Ο πινάκος αυτούς καρέφεται με καυστόν διασταύρωμενες ειδικές γραμμές (greddition) που σχηματίζουν παραλλήλγραμμα. Στο κέντρο του καθένας υπάρχει από ένα στήμα πορτοκαλί. Υάλωση καυστερόχρυσης, λευκή αετούς (φαραγγάς). Πρόκειται για κεραμεικό της κατηγορίας υστερο-πρωτο μαγιδώνων που, από τον Morgan, ποπούεται μετά τα πρώιμα και, πάντας, πριν της τουρκοκρατίας. Αν δύναται το παραβάλλουμε με το κεραμεικό αρ. 6 της Πλανήσιας του Μέριμπα, τότε, από τη χρονολογία του άλλου κεραμεικού, καθώς και από αυτήν της εκκλήσιας, οδηγούμεστε στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για αγύρειο του 1250 - 1300 μ.Χ.

πλαίσιο της δημοσίευσης αυτής, βα παρουσιάσω, κατ' επιλογήν, στο παράτιμα που ακολούθει, ορισμένα ενδεικτικά κεραμεικά της πηγεωτικής Ελλάδας (Θήβαι, Κοινόν, Σικιώνας), που φυλαγόνται στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών, από τα οποία ο αναγνώστης θα μπορεί να πεισθεί ότι η κεραμεική αυτή δεν υστερεί σε τόπια από την κεραμεική της υπόλοιπης βιβλαντινής αυτοκρατορίας. Προέρχονται:

1. Από ανασκαφές στη Θήβα, του σημαντικού αυτού μεσαιωνικού αστικού κέντρου της πηγεωτικής Ελλάδας, που έγιναν από τον Κεραμόπουλο¹⁰.

2. Από ανασκαφές στην Κόρινθο που έγιναν από την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών Αθηνών. Ορισμένα αγγεία παραχωρήθηκαν σε δημοσίευση στον Φιλοδελφέα¹¹.

3. Από ανασκαφές του Α. Ορλάνδου¹² στη Σικιώνα.

Τα κεραμεικά της Κορίνθου και της Σικιώνας — κατά κάποιο τρόπο — έχουν δημοσιευθεί. Τα πρώτα από τον Φιλοδελφέα¹³ και τα δεύτερα από τον Ορλάνδου¹⁴. Επειδή όμως είναι πολύ ελπίτες που πληροφορίες που έχουν δοθεί από αυτούς και επειδή από τότε ως ομήρα έχουν περάσει τόσες δεκαετίες και νέες απόψεις έχουν παρουσιαστεί, θεώ-

ρησα σκόπιμο να προβι ο στην αναδημοσίευση τους. Σε μερικά από αυτά τα κεραμεικά σώζεται σημαντικό τμήμα του όλου, τα περιοστερά όπου είναι θραύσματα μικρών διαστάσεων που, πολλές φορές όμως, μπορούν να δώσουν πολύτιμες πληροφορίες: Για ώλη και υδαλμά, για τη μορφή του αγγείου από το οποίο προήλθαν και για τις διαστάσεις του, όπως επίσης και για το διακοσμό του, δηλαδή για όλα εκείνα τα στοιχεία από τα οποία συγκροτείται το κεραμεικό τους¹⁵. Είναι κατασκευασμένα σε διάφορους χρόνους, ανήκουν δε σε ποικιλά είδη των μεσαιωνικής κεραμεικής. Λαμβάνονται όμως υπόψη το μικρότατο αριθμό μελετών που αναφέρονται στο είδος αυτών των αγγείων και την παντότιτα των ευειδών που προσφέρονται για την έρευνά τους, οι συλλογές αυτές με το μέγεθός τους παρουσιάζονται σε μια μοναδική περιπότιτη εμπλοκή των γνώσεων μας στη μεσαιωνική γειγειολαγία της κυρίων Ελλάδων. Είναι ευτυχία μόνι μεταναστεύει στην εργασία της θεάς της βιβλαντινής και ειδικότερα της ελληνικής μεσαιωνικής κεραμεικής, μέσα στην παγκόσμια κεραμεική δημιουργία. Χρειάζεται ενταση των προσποθειών μας και αναθεώρηση πολλών απόψεων. Προπάντων επέκταση των με-

για την αυτοδύναμη χρονολόγηση τους (νομίμασμα και άλλα αντικείμενα που τυχόν δρέπανα με μάτι, στρώμα στο οποίο αποκαλύφθηκαν κλπ).

Ετοι, ελλείψει αυτών των πληροφοριών, ήμουν υποχρεωμένος να καθαρίσω το χρόνο κατασκευών τους από τη χρονολόγηση όμων αγγείων που έχουν ανακαλυφθεί και χρονολογηθεί σε άλλες ανασκαφές, με μεγαλύτερη τεκμηρίωση π.χ. στην Κόρινθο, την Αρχαία Αγορά Αθηνών και να προστέξω στα πημερόδια των ανασκαφών τους, εφόσον δεν ήσαν επίσημη δημιουργείμενα. Ο τρόπος αυτός εργασίας έχει το μειονέκτημα ότι, αν η χρονολόγηση των κεραμεικών που μας χρησιμεύουν ως αντικείμενα αναγνωρίζειν είναι λανθασμένη, τότε θεωρώμενη θα είναι και η δική μας χρονολόγηση. Παρόλα αυτά, θεωρώ δίκαιο να αναφέρω τον τελείων επιστημονικό τρόπο με τον οποίο οι Αμερικανοί Αρχαιολόγοι ανασκαφείς έχουν συντάξει τα πημερόδια των κεραμεικών της εργασίας τους.

Πάντως, πρέπει κάποιος να ασχοληθεί με την αισθητή θέση της βιβλαντινής και ειδικότερα της ελληνικής μεσαιωνικής κεραμεικής, μέσα στην παγκόσμια κεραμεική δημιουργία. Χρειάζεται ενταση των προσποθειών μας και αναθεώρηση πολλών απόψεων. Προπάντων επέκταση των με-

λετών σ' όλες τις προσφερόμενες μαρτυρίες, π.χ. μελέτη της ουλούγη του Αγίου Δημητρίου και του Αγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, της Ισιθμίας, του Ναούνιου της Πελαγονήσου, της Αγχιάλου, της Ρόδου, των εντοιχισμένων κεραμεικών στις όψεις των μεσαιωνικών εκκλησιών μας — αυτών που είναι ακόμα αδημοσίευτα και να βγάλονται συμπεριφέροματα που να στηρίζονται στη σύγκριση. Θα πρέπει να επιμενούνται και στην ακριβή αξείδια της μορφής των αγγείων — τον κύριου αυτού στοιχείου του κάλλους των κεραμεικών — και στη σύγκριση μεταξύ τους και μεταξύ των μορφών αγγείων άλλων προέλευσεων και Σχολών, π.χ. των αγγείων της Κανωπούπολης, της Κυπρου, των Ισλαμικών αγγείων διφόρων περιόδων. Εκτός από το καθαρό αισθητικό μέρος υπάρχουν ακόμα και τεχνικό βέματα, που είτε μένει να εξεταστούν η ναυαρχεωθερύνη, π.χ. από την θαυμάτων των μεσαιωνικών με κεραμεικών; Εκτός των μολυβδώδων υπηρχαν και αλκαλίκια; Από πεντάρεθρο ο κασσίτερος στα υαλώματα και πάνω σε ποια αγγεία; Τα λευκά μεσαιωνικά προηγήθηκαν των Ισλαμικών και των Ιταλικών ή όχι; Όταν έγινε — στην αρχή τουλάχιστον — χρήση αισθανόφων υαλώματων της υπήρχε περίπτωση να μεταχειρίζονται και επένδυση λευκή (εποδε); Ποια από τα αγγεία που έχουν βρεθεί στην Κόρινθο είναι πράγματα Κορινθιακά και ποιά όχι; Ποιά ήταν οι θέσεις των κλίβανων της Κορίνθου, των Αθηνών, των Θηβών, της Θεσσαλονίκης κ.λπ.

— Είναι αδύνατο εκεί κοντά να γίνεται υπέρβαση κλίβανων. Τα θρύαμβατα που πετώνταν από τους κλίβανους είναι αιφευδής μαρτυρία. Εάλουλοι στην Κόρινθο και στη Θήβα, μεταξύ των οστηράκων που έχουν βρεθεί υπάρχουν μερικά που ενώ έχουν διακοπεί με λιγαριακό ή εγχάρακτο διάκοσμο, δεν έχουν υποστεί τη φότη της υδωράσης. Ασφαλώς, πρόκειται για απόθηκα κλίβανου, ένδειξη ότι εκεί κοντά υπήρχε κεραμικός κλήβανος. Ειδικότερα η Θήβα και η Κόρινθος, κέντρα με αγγειοπλαστική παράδοση, μας κάνουν να πιστεύουμε πως οι ανάγκες του λαού σε κεραμικού ήταν δύνατο να ικανοποιούνται από ντόπια παραγωγή στη βυζαντινή περίοδο. Πιστώντας ότι αν γίνουν τέτοιες έρευνες για την κεραμική και όλων των άλλων κέντρων, θα γίνει εφικτός ο καθορισμός των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των κεραμεικών κάθε περιοχής με συγκριτικές μελέτες και αυτό θα είναι μια μεγάλη πρόδοση.

Приложение

Με τη φιλοδοξία, λοιπόν, αυμπλήρωσης των γνώσεων μας σχετικά με την ποιότητα της κατασκευής και του καλλιτεχνικού κάλλους των μεσαιωνικών μας κεραμεικών, προβάνω στη δημόσιωση επούτη.

Παρουσιάζω μερικά ωραιά ελληνικά μεσαιωνικά κεραμεικά που ασφάλως θεοφανώνται την άριστη πορεία των πάνω.

TRIUSVÖRDE

- Παράρτημα:**
Με τη φιλοδοξία, λοιπόν, συμπλήρωσαν τους γνώσεις μας σχετικά με την ποιότητα της κατασκευής και του καλλιτεχνικού καλλλούς των μεσαιωνικών μας κεραμικών, προβάντοι στη δημόσιων εποιήσεων.
Παρουσιάζει μερικά ωραία ελληνικά μεσαιωνικά κέραμακια που ασφαλώς θεωρούνται τα δύο γραφτήκων πιο πάνω.

Σημειώσεις

 1. L' Art Byzantin, art européen. Athènes 1964. Ἐξδοση επ' ευκαρία της Νοι ὁμονύμητης Ἑβδομάδος Βαζ. τέχνης του Συμβουλίου της Ευρώπης. Περιλαμβάνει όρθρο μεταξύ των οποίων: a) A. Grabar, Le message de l'art byzantin, b) O. Demus, L'art byzantin dans le cadre de l'art européen.
 2. Pottier, Reinach, La nécropole de Myrina, Paris 1887.
 3. Wiegand, Schreider, Priene, 1895.
 4. De Bock, «Les potteries vernissées du Caucase et de la Crimée». Mémoires de la Société Nationale des Antiquaires de France, Paris 1897.
 5. Doerpfeld, Troja und Ilion, 1901.
 6. H. Wallis, Notes on Examples of Byzantine Pottery recently found at Constantinople, London 1907.
 7. Wulff, Koenigliche Museum zu Berlin, τόμος III, 1911.
 8. Eversol, Catalogue des potteries byzantines et anatoliennes du Musée de Constantinople, 1910.
 9. Dowkins, Driop, «Byzantine Pottery at Sparta», B.S.A. XVII, 1910-11.
 10. Α. Κερομπόλους, «Θηβαϊκά», Δ.Δ., Γ, 1917.
 11. Φ. Φιλαδέλφειος, «Βυζαντινά αγγεία εκ των ανασκαφών Πολαιάς Κορίνθου», Χ.Α.Ε., 1923.
 12. Γ. Σπηλιώτης, Ανασκαφή του Βυζαντίου Ναού Ιαννίου του Θεολόγου εν Ερέτω, 1924.
 13. D. T. Rice, Reports of the British Academy's Archaeological Expedition to Constantinople, 1926-29.
 14. D. T. Rice, Byzantine glazed Pottery, Oxford, 1930.
 15. G.N. Johns, «Medieval slip-ware from the Pilgrim's Castle Atlit», Quarterly of the Dept. of Antiquities in Palestine, III 1933.
 16. F. O. Waage, «The Roman and Byzantine Pottery», Hesperia II, Pottery found during the first year of Excavation in the Athenian Agora, 1933.
 17. F. O. Waage, «Preliminary report on the Medieval Pottery from Corinth», Hesperia III, 1937. The Prototype of the Archaic Italian Majolica.
 18. M. A. Franz, «Middle Byzantine Pottery in Athens», Hesperia VII, 1938.
 19. H. Ingholt, «Rapport préliminaire sur sept campagnes de fouilles à Hama, 1932-38, Arkæologisk-Kunsthistiske Meddelelser, 1940-50.
 20. L. Wooley, «Excavations near Antioch in 1936», The Antiquaries Journal, Jan. 1937.
 21. L. Wooley, «Excavations at Al Mina», J.H.S. 1938.
 22. A. Lane, Medieval Finds at Al Mina, in north Syria», Archaeology, 1937.
 23. R.B.K. Stevenson, The Great Palace of the Byzantine Emperors, II, The Pottery, 1936-37.
 24. T. Moggarb, «Excavation and Researches in Famagusta 1937-39», Report of the Dept. of Antiquities of Cyprus 1937-39.
 25. C. Morgan, Byzantine Pottery, Corinth 1914, Cambridge-Mass., 1942.
 26. A. H. S. Megaw, Glazed bowls in Byzantine Churches, 1964.
 27. T. S. McKay, «Byzantine and Frankish Pottery from Corinth», Hesperia XXXVI, 3, 1967.
 28. Γ. Νικολακόπουλος, Εντυπωσιακά κεραμικά στις οψίες των μεσαιωνικών και επει Τουρκοκρατού εκκλησιών μας, ΙΙ. Τα κεραμικά της Παναγίας του Μεράμπη της Ναυπάκτου, 1979.
 29. D. T. Rice, Βλ. σημ. 14, σει. ΙX-XIII.
 30. C. Morgan, Βλ. σημ. 25.
 31. Α. Φιλαδέλφειος, Βλ. σημ. 11.
 32. Α. Ορλάνδος, «Νέοτερες έρευνες εις την θαυματική της Σικιώνων», Α.Β.Μ.Ε., ΙΑ', 1969.
 33. Γ. Νικολακόπουλος, «Η ομορφιά των κεραμικών», Συζης 3, 1973.

Greek Mediaeval Pottery

G. A. Nikolakopoulos

When we refer to Byzantine pottery we must specify what is the locality of the production we have in mind. My personal research has convinced me that important ceramic art has been developed and exercised not only in Constantinople but also in various other places of mainland Greece. The Mediaeval pottery of mainland Greece, while is indeed one of the most beautiful and together with the Hispano-arabic must be considered as the foreshadower of the modern European pottery, remains essentially unexplored and unknown. We have not even a museum dedicated to it although we could very well have made a unique in the world museum displaying the finds from Corinth, Sparta, Olynthos, Thessaloniki, the shipwreck from Pelagonessos, Thebes, Rhodes island, etc. This article represents only a compilation of an extensive study; since however such a study cannot be confined in this publication I have decided to present a choice of certain significant and instructive ceramics from mainland Greece that are kept in the Byzantine Museum of Athens. These selected pieces can persuade the reader that this pottery is in no way inferior to the ceramics of the rest of the Byzantine Empire. The pottery chosen derives:

 1. From excavations in Thebes, carried out by Keramopoulos.
 2. From excavations in Corinth, carried out by the American School of Classical Studies in Athens. Certain vases were conceded for publication to Philadelphias.
 3. From excavations in Sikyon, carried out by Orlando.

Greek Mediaeval Pottery

G. A. Nikolakopoulos

When we refer to Byzantine pottery we must specify what is the locality of the production we have in mind. My personal research has convinced me that important ceramic art has been developed and exercised not only in Constantinople but also in various other places of mainland Greece. The Mediaeval pottery of mainland Greece, while is indeed one of the most beautiful and together with the Hispano-arabic must be considered as the forerunner of the modern European pottery, remains essentially unexplored and unknown. We have not even a museum dedicated to it although we could very well have made a unique in the world museum displaying the finds from Corinth, Sparta, Olynthos, Thessaloniki, the shipwreck from Pelagonessos, Thebes, Rhodes island, etc. This article represents only a compilation of an extensive study; since however such a study cannot be confined in this publication I have decided to present a choice of certain significant and instructive ceramics from mainland Greece that are kept in the Byzantine Museum of Athens. These selected pieces can persuade the reader that this pottery is in no way inferior to the ceramics of the rest of the Byzantine Empire. The pottery chosen derives:
1. From excavations in Thebes, carried out by Keramopoulos. 2. From excavations in Corinth, carried out by the American School of Classical Studies in Athens. Certain vases were conceded for publication to Philadelphos. 3. From excavations in Sikyon, carried out by Orlando.